

Josep Moreno Pallí (1909-2001). Un mestre de la República a Tossa

MARTA PLANELLAS BASSOLS
Periodista

Quaderns de la Selva, 21

•

Any 2009

p. 329 a 342

• CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS •

Introducció

Aquest 2009, Josep Moreno Pallí, el mestre Moreno, hauria fet 100 anys. Coincidint amb aquesta data assenyalada,¹ el poble de Tossa li ha volgut retre un merescut homenatge, en considerar que va ser una persona important per al desenvolupament de la cultura a la localitat. La biografia de Moreno i el seu periple a causa de la Guerra Civil són molt interessants. Va ser una persona amb uns ideals molt marcats, però de les seves facetes vitals en destaca una, la que el va acompanyar al llarg de la seva vida, la seva vessant de mestre.

Voldríem recalcar aquesta paraula tal com era entesa en l'època que ens ocupa, quan el nostre protagonista va decidir estudiar Magisteri i va començar a exercir, en plena Segona República. El mestre era llavors com una mena de guia, la persona que conduïa els seus alumnes en l'àmbit docent, que els ensenyava i els instruïa en aspectes culturals, però mai des d'un àmbit de poder o sotmetiment sinó com a simple descobridor del saber. Per al filòsof Plató, l'educació és el procés que produeix éssers humans virtuoses, que avancen cap a la perfecció. I sembla que els mestres d'aquella fornada van seguir aquestes directrius. La proclamació de la República, el 1931, no va fer altra cosa que potenciar l'entrada en escena d'un gruix important d'aquests mestres a tot Catalunya, uns professors que tenien unes idees noves de renovació en l'ensenyament, que feien despertar la curiositat intel·lectual dels seus deixebles. Aquests mètodes els van aplicar uns quants cursos, fins que la guerra civil va posar fi, també, amb aquests avenços.

Josep Moreno Pallí és un dels protagonistes de la tesi doctoral que l'autora d'aquest article està realitzant sobre la Guerra Civil a Tossa de Mar, titulada *Ús de fonts orals com a periodisme d'investigació en la història recent. Definició de cas: la Guerra Civil a Tossa*. La tesi s'elabora a partir de fonts orals, és a dir, el relat dels testimonis que van viure aquella època. S'ha triat aquesta metodologia per a reconstruir la història més recent després de comprovar l'escassetat de documentació escrita i oficial que ha quedat d'aquell període convuls del segle XX. I una bona manera d'intentar reconstruir la història és parlar amb els seus protagonistes: fins ara ja s'han dut a terme una quarantena d'entrevistes. És important realitzar el major nombre d'entrevistes possibles, i adreçar-se al ventall més ampli possible de persones que puguin aportar informació utilitzant pautes comunes en el periodisme d'investigació. En aquest cas, s'ha contactat amb homes i dones de diversa índole: els que van marxar al front —com el senyor Moreno— i els que es van quedar a casa;

1. Aquest text forma part de la conferència sobre Josep Moreno que es va celebrar a Tossa de Mar el 25 d'abril del 2009, en el marc de les jornades culturals de Sant Jordi. Amb motiu d'aquest homenatge al mestre Moreno, l'Ajuntament de Tossa va editar l'opuscle *El mestre Josep Moreno Pallí, ХОСЕ МОРЕНО ПАЛЛИ (1909-2001)*.

els que tenien poder adquisitiu i propietats i els que es dedicaven a la pesca i els terrassans; les persones fidels a la República, les que no els interessava la política i les que van passar al bàndol nacional. Només parlant amb tots ells, un es pot fer una idea al màxim de fidedigna del que realment va passar. La intenció final és fer un reportatge televisiu en el qual aquests testimonis tossencs ens expliquin de viva veu què va passar i com ho van viure.

Malauradament aquest treball de tesi es va iniciar després de la mort de Josep Moreno, de manera que l'entrevista no s'ha pogut realitzar en directe, com en tants d'altres casos. Però com a guia s'ha resseguit una interessant entrevista feta per Salomó Marquès, un estudiós dels mestres de la República, i transcrita per una estudiant de Pedagogia de la Universitat de Girona, Mercè Cargol, el 1993. Aquesta entrevista, on es repassa la vida del senyor Moreno com a mestre, ha servit com un dels fils conductors de la seva àmplia biografia: un pedagog amb bitllet d'anada i tornada a Tossa.

Família de mestres

Fill del mestre aragonès Lluís Moreno i de la calongina Cànida Pallí, Josep Moreno va néixer a Sant Antoni de Calonge el 22 de febrer de 1909. Des de petit va estar en el si d'una família dedicada a l'ensenyament —els seus germans també van tenir aquesta vocació—, fet que el va portar a cursar estudis de Magisteri entre 1923 i 1927 a la Normal de Girona, una institució educativa encarregada de la formació de professors.

Orla.

«En Cassià Costal, pedagog, i en Silvestre Santaló. En Costal ens va fer mestres, en el sentit de pedagogia, de pedagogs, de saber tractar la mainada.» Així explicava Moreno la seva relació amb Costal i Santaló, uns dels més actius impulsors de l'acció renovadora pedagògica de les comarques gironines. «Amb en Santaló, quan acabàvem un curs, era molt bonic, perquè anàvem a berenar i les notes ens les deia després de berenar. Una d'aquestes sortides la vam fer a la zona volcànica de Canet d'Adri», recordava el llavors alumne. S'estava preparant a consciència per a poder exercir en un futur no gaire llunyà. El jove Moreno va completar la seva formació estudiant francès i l'any següent va fer el servei militar. El seu primer destí com a mestre el 1931 va ser a la Cerdanya, concretament a les escoles de Músser i Arànsers.

Durant l'entrevista, Moreno recuperava fotografies i documents que guardava dels seus primers passos com a mestre i els ensenyava al seu interlocutor: «Mira: Vetllada literària musical, Escola Nacional d'Arànsers. Això era el 1931-32.» Eren les proves evidents del canvi en l'educació, amb la incorporació de totes les arts i aspectes culturals en el currículum dels estudiants. També explicava, amb un sentiment de satisfacció evident, com amb un petit conte en català havia ensenyat a llegir i a escriure a una nena de nom Elisa, de Martinet de Cerdanya. I el dia a dia a l'escola també era diferent al de feia uns anys, amb classes a l'aire lliure: «Havia recorregut tots aquells llocs de per allà amb els alumnes per tallar branques dels arbres i partir-les, que els alumnes tinguessin una idea de tos els arbres que hi havia al municipi, les herbes i les flors.»

Tota aquesta nova metodologia va ser consolidada amb l'arribada de la República, que va ser clau per a la revitalització de les escoles i de l'ensenyament públic basat en les tendències educatives més modernes, amb una nova pedagogia, les colònies escolars i les noves biblioteques. Després de tres anys als Pirineus, Josep Moreno va fer un curs de mestres a la Generalitat i va decidir canviar de destí: «Quan hi va haver el concurs, una de les primeres poblacions que vaig posar va ser Tossa de Mar, i me la varen donar. Vaig arribar aquí el 10 d'octubre de 1934.» Després dels fets d'octubre. Va ser així com Josep Moreno va arribar a Tossa, on va ser mestre titular fins mesos després del començament de la Guerra Civil.

L'arribada a Tossa, la Babel de les Arts²

I què es va trobar el mestre quan va arribar en aquesta petita localitat de costa de difícil accés? Doncs en aquell temps Tossa ja havia estat descoberta per artistes i pintors, que havien arribat sobretot des de principis dels anys 30.³ Buscaven la tranquil·litat somniada i fugien, una gran majoria, d'Alemanya, on al cap de

2. Definició que va fer de Tossa el pintor i crític d'art barceloní Rafael Benet, en un article a la revista *Art* publicat l'octubre de 1934 i titulat, precisament, «Tossa, Babel de les Arts».

3. Arcadi CALZADA i SALAVEDRA [et al.]. *Berlín>Londres>París>Tossa...: la tranquil·litat perduda. Exposició al Centre Cultural de Caixa de Girona, Fontana d'Or, del 20 de juliol al 16 de setembre de 2007*. Girona: Fundació Caixa Girona, 2007. Catàleg de l'exposició comissariada per Glòria Bosch i Susanna Portell.

poc Hitler pujaria al poder. Però, a part dels representants del món intel·lectual europeu, Tossa era ja una colònia d'estrangers als mesos d'estiu, ja que els turistes omplien els carrers i omplien les habitacions de la fonda Rovira, primer, i de l'hotel Steyer i l'hotel Johnstone, més endavant. No és difícil imaginar-se l'important xoc cultural que devia produir-se en aquell poble, que l'any 1933 tenia 1.454 habitants, entre els nouvinguts i els autòctons.

Josep Moreno va aprofitar allò que li proporcionava la realitat per a incloure-ho, en part, en les seves classes a l'escola. En una fotografia, per exemple, ensenyava

Fent classes a Tossa.

algunes nocions de francès als seus alumnes, i a la pissarra i havia escrit en francès: «Hem rebut la visita d'uns anglesos i d'un alemany que ens feien fotografies.» Aquest era el nou model educatiu. «Tossa era una vall tancada. Jo hi vaig fer l'escola de coeducació. Érem un altre mestre que es deia Mir, jo, una senyora que es deia donya Pepita i uns ajudants. Vam fer una escola graduada, nois i noies. Jo portava el curs més avançat, donya Pepita era l'altra mestra, la de noies, i el segon era en Mir», recordava Moreno. «Llavors en aquell temps hi havia una escola unitària. Hi havia les monges de Lloret i de Blanes,⁴ i sí, aquí hi havia l'escola unitària. Primer vaig començar amb els nois, però després les noies també van venir allà, a l'escola, que era a la vora de l'ajuntament. Volien aprendre a ballar sardanes, després vam fer berenades i excursions.»

4. A Tossa, a l'hospital de Sant Miquel, també hi van impartir classe les monges fins al juliol de 1936, quan va esclatar la guerra. Després ja es va instaurar l'escola unitària de la qual parla Josep Moreno Pallí.

Moreno va tenir temps suficient per a aplicar a l'escola les noves directrius d'ensenyament i encara ho recorden alguns dels alumnes tossencs que van gaudir amb l'observació i l'experimentació directa, amb els dibuixos sobre la natura que es feien fora de l'aula i les excursions. Aquelles sortides a Vic, a Empúries o a Perpinyà van obrir els horitzons d'uns joves que amb prou feines havien sortit del poble.

Alguns dels seus antics alumnes han estat entrevistats per al treball de tesi. D'entre ells en destaquen alguns com Amadeu Gotarra, que rememora la seva etapa infantil: «Jo vaig anar... Amb el que més vaig anar va ser en Josep Moreno, un gran professor, per a mi i per a tots. Amb ell, que ens ensenyava com a amics, fèiem teatre, ell ens feia fer aquestes coses, saps? El que ell més considerava que valia per alguna cosa, ho feia. I en el poble fèiem cada any una obra de teatre, allà on està el cine Rovira, allà ho fèiem.» I afegeix Gotarra: «La poca cosa que vàrem aprendre va ser quan va venir el senyor Moreno, que ens va portar un any abans de la guerra.» Els tossencs Joan Vila o Napoleó Colomer, també alumnes, parlen d'ell simplement com «el mestre»: «Varen fer el col·legi laic, anàvem nois i noies barrejats. Fèiem molta broma i això... però ell ho parava molt. En Moreno era molt seriós i tothom el creiem molt, fins que aleshores se'n va anar voluntari al front. Quan ell ens va deixar ja va venir una mestra d'aquí, i una mestra d'allà, que no feien cap respecte i eren molt jovenetes, i ja tothom va deixar d'anar a l'escola», explica Vila. I Narcís Torrent recorda com «anava a la escola i hi havia el mestre Moreno, que va venir, que va ensenyar en català».

Però no tan sols els alumnes estaven contents amb Josep Moreno, també ho estaven els inspectors d'ensenyament, tal com demostra un carta oficial datada el desembre de 1935 i que anuncia:

«Desde el mes de octubre de 1934 dirige esta escuela, como maestro propietario, D. José Moreno Pallí, que en esta primera visita ha manifestado hallarse dotado de excelentes prendas, que bien dirigidas pueden convertirle un en maestro modelo, por su laboriosidad, celo y aptitud profesional. Así lo indica el estado general de sus alumnos, que puntuales y gozosos, vienen a la escuela; así lo manifiesta el orden, limpieza y disciplina que se observa en la clase, y así lo confiesa el pueblo todo, que se halla satisfecho del nuevo maestro.»

L'inspector J. Montserrat Torrent

El que avui en diríem activitats extraescolars, el mestre Moreno ja les va iniciar fa més de setanta anys amb l'organització de vetllades literàries i musicals o la interpretació d'obres de teatre representades per tots els alumnes. «Tenia una concepció de la llibertat dins de l'escola que, sense haver d'obligar ningú, tothom treballava», va dir Moreno en alguna ocasió. L'ensenyament, doncs, no es cenyia només al pupitre i als dictats del professor, sinó que s'inculcava als alumnes un amor per la cultura, la música i els viatges que feien despertar la curiositat intel·lectual dels seus deixebles. «L'any 35 vàrem anar també a Perpinyà. Vàrem fer

= Hay un sello que dice: Inspección Provincial de 1.ª Enseñanza de Gerona. 1.ª Zona = Desde el mes de octubre de 1934 dirige esta Escuela, como maestro propietario, D. José Moreno Pallí, que en esta primera visita ha manifestado hallarme dotado de excelentes prendas, que bien dirigidas pueden convertirle en un Maestro modelo, por su laboriosidad, celo y aptitud profesional = Así lo indica el estado general de sus alumnos, que, puntuales y gozoso, vienen a la Escuela; así lo manifiesta el orden, limpieza y disciplina que se observa en la clase, y así lo confiera el pueblo todo, que se halla satisfecho del nuevo Maestro. A quien esta Inspección concede un Voto de gracias, por el esfuerzo realizado para mejorar el prestigio de la Escuela Nacional = Form de Mar, 5 de diciembre 1935 = El Inspector - J. Montrenat Jorret = Convienda exactamente al original a que me remito =
la copia

V.º B.º:
El Inspector

El Maestro
José Moreno Pallí

una excursió amb un passaport col·lectiu. És la primera vegada que uns turistes de Tossa se'n varen anar a Perpinyà. I jo els vaig portar a Perpinyà per conèixer món. Molts d'ells no coneixien ni Girona ni Barcelona, però Perpinyà la varen conèixer.» Aquell tipus d'ensenyament va comportar algunes veus contràries entre els tossencs menys proclius al canvi: «Hi havia alguns del poble que estaven en contra meu, aquí a Tossa. Diu: "Miri, tenim un mestre que perd el temps." Diu: "Surt als carrers a dibuixar." Perquè, és clar, el dibuix no el feia pas a l'escola, jo els hi feia fer a fora.» Però això no el va fer desistir i va continuar implantant el seu mètode innovador, tal com ho explicava en l'entrevista: «Aquí hi ha la representació d'una obra teatral: *Era una tarda de jous o d'unes nines que feren vida*. Aquesta obra vaig fer-la jo, vaig fer l'original, amb la seva part musical, i aquí hi ha tots els que varen prendre-hi part», deia mentre mostrava les fotografies de l'acte.

La Guerra Civil

Però la Guerra Civil, com en tants altres camps, ho va estroncar tot. Josep Moreno, amb una ideologia política ben definida, va formar part del segon comitè revolucionari tossenc l'octubre 1936, com a membre del Partit Socialista Unificat (PSU), i amb Joan Dorlan com a alcalde. «Els pobles no tenien gaire comunicació els uns amb els altres. Hi havia els comitès de milícies i cada poble era una frontera i allà et demanaven papers. No hi teníem relacions, i com que jo tenia tanta feina aquí amb el comitè revolucionari i amb l'escola, no hi havia temps d'anar a passar amb els altres. Aquí érem una mica aïllats. En el moment de venir la guerra em vaig dir: "Ara t'has de determinar." I ho vaig fer pel PSU. A Sant Feliu hi havia la FAI; a Llagostera, la FAI; a Lloret, la FAI; a Blanes, la FAI, i aquí vam fer un comitè del PSU. Varem acabar amb els trets. Jo no n'era partidari i vam acabar amb tota aquesta cosa. Llavors hi va haver-hi tranquil·litat i treballar, treballar i treballar.»

Era la filosofia de Josep Moreno, que en un primer moment compaginava la seva feina de mestre amb la de membre del govern local. A l'estiu de 1937 va ser designat representant de l'Ajuntament en el Comissionat de Propaganda de la Generalitat i poc després, ja amb clares idees filocomunistes, decideix deixar Tossa per prestar serveis militars a l'exèrcit Popular. Primer va ser destinat a Cartagena i més tard va demanar ser voluntari al Front d'Aragó, on també lluitava un germà seu. Però els seus caps, en saber que era mestre, el van triar de seguida per fer classes a l'Escola de Sergents i la d'Oficials. «Era gent que havien de ser caporals, gent que no sabia llegir ni escriure, i havien de fer treballs de tàctica o de pràctica o de trets. Nosaltres els havíem d'ajudar, sense nosaltres no podien pas fer res. És d'aquesta manera que ells aprovaven, tant els sergents com els oficials i jo feia aquesta feina d'ajudar-los», explicava sense embuts.

Una tasca que durà relativament poc, perquè la batalla de l'Ebre i l'avanç imparable de les tropes de Franco van obligar Moreno a emprendre el camí de l'exili. A l'entrada a França, el febrer de 1939, el van dirigir al camp de concentració de Sant Cebrià, al Rosselló, on va estar reclòs tres mesos. D'aquella experiència d'un exili ple de penúries, ideals colpejats i un país destrossat deixat enrere, Moreno recorda el tracte rebut per part del país veí: «Ens van enganyar els francesos, quan nosaltres passàvem la frontera, fèiem així [aixecant les mans]. "No, no —ens deien els francesos— abaixeu les mans!" "També us tocarà a vosaltres" —són paraules que jo havia dit a molts d'aquells francesos, en francès.» I dels records del pas pel camp de concentració en destaca sobretot una vivència indigne: «"Avui ¿Qué tenemos?" "Sopa de lentejas." I jo agafava el plat, el girava així i si trobava tres o quatre llenties, oi, era una sort! N'hi havia d'altres que solament tenien aigua de color marró, res més. Ens van tractar molt malament, els francesos. Molt malament.»

Gràcies a la mediació de la Creu Roja, el mestre Moreno va tenir la gran oportunitat de deixar el camp i traslladar-se a la URSS, i no la va deixar escapar. «Se'm va presentar l'ocasió al camp de concentració i llavors me'n vaig anar a la Unió Soviètica. Allà vaig continuar fent la mateixa feina que feia aquí, jo he fet tota la vida de mestre.» Josep Moreno, tot i les dificultats, continuava essent el que portava a dins.

Prop de 40 anys a la Unió Soviètica

La seva llarga estada al país dels Soviets el va marcar profundament, però de seguida es va habituar a la seva nova vida i va aprendre rus amb facilitat. Moreno explicava, com a anècdota, que al cap dels anys, una senyora de Tossa li va preguntar: «Escolti, Sr Moreno, diu que el rus és tan difícil?» I li va respondre: «M'he adonat que l'idioma més difícil que hi ha al món no és el rus, és el català.» La dona va reaccionar estranyada: «Què diu, què diu!». «Sí, hi ha gent que viu aquí 9 i 10 anys i encara no el parla, el català. És senyal que deu ser molt difícil», deia amb ironia

Així doncs, l'aterratge a la URSS va ser força plàcid. Des de la seva arribada, va treballar com a mestre a l'orfenat número 7 de nens espanyols a Jerson, ciutat de l'actual Ucraïna, prop del Mar Negre.⁵ Els seus alumnes eren els petits asturians i bascos que van ser evacuats durant la guerra. Però la tranquil·litat va durar poc perquè el 1944, a causa de la Segona Guerra Mundial, Moreno i els nens van haver de marxar, primer a la regió del Caucas, a Piatigorsk, i més tard, molt més a l'est, a tocar de la frontera amb Mongòlia. «Els alemanys s'anaven acostant i vam

5. Moltes de les informacions sobre la biografia de Josep Moreno Pallí, sobretot les referents al període rus, s'han d'agrair a la seva família, en especial a la seva néta, Natasha Moreno, que ha col·laborat aportant documentació personal del seu avi.

Carnet "Sociedad de Emigrados Políticos Españoles en la URSS".

sortir d'allà, vam travessar tota l'Àsia Central i vam anar a Sibèria», recordava el mestre amb precisió.

Contràriament al que la gent pensa, Moreno explicava que «l'estepa russa és una regió riquíssima. Quan jo vaig ser allà em van donar mitja hectàrea de terreny per a cultivar un hortet. Vaig fer-hi patates i hi vaig plantar tabac –jo en aquell temps fumava, vaig aprendre a fumar a la guerra. Allà teníem de tot.» Fins i tot es va poder dedicar a una de les aficions que tenia des de jove: «Anar a buscar bolets! Encara que sembli que a Sibèria que diuen que és un lloc tan dolent i tot, hi ha rossinyols, hi ha pinatells, de rovellons no n'hi ha pas, hi ha surenys...»

Acabada la Segona Guerra Mundial, «les cases de nens espanyols es van reformar, la majoria ja eren grans i van anar al treball». Va ser llavors quan el mestre Moreno va deixar els orfenats i va començar a treballar de torner i de pintor a la fàbrica de construcció de maquinària Lenina de Moscou, una feina que va compaginar amb els estudis, que sempre l'havien temptat. El 1952 va iniciar un doctorat a la Universitat Estatal Lomonosov de Moscou i el 1955 es va doctorar en Ciències Filològiques, fet que li va permetre rebre la plaça de docent a la càtedra de Llengua Francesa de la Universitat d'Iv Franko a Lvov, a l'actual Ucraïna. Va ser en aquesta mateixa ciutat on va contraure matrimoni amb Lidia Alekseevna, amb la qual va tenir un fill, l'Albert.

Durant la seva estada a la URSS mai no va deixar abandonada la seva afició a la música i va tocar el violoncel en algunes orquestres. A Catalunya, igual com els seus germans, també dedicats a la música, havia format part del Quartet de Corda de Girona i havia tocat a l'Orquestrina Moderna de Salt. I a la Unió Soviètica va continuar tocant el violoncel a Lvov i a Aiuof. «Recordo que a Aiuof vaig començar també amb un quartet. En aquell quartet hi havia un metge –que era

Orla Universitat Lvov (1953).

Orquestra Girona.

Orquestra Lvov.

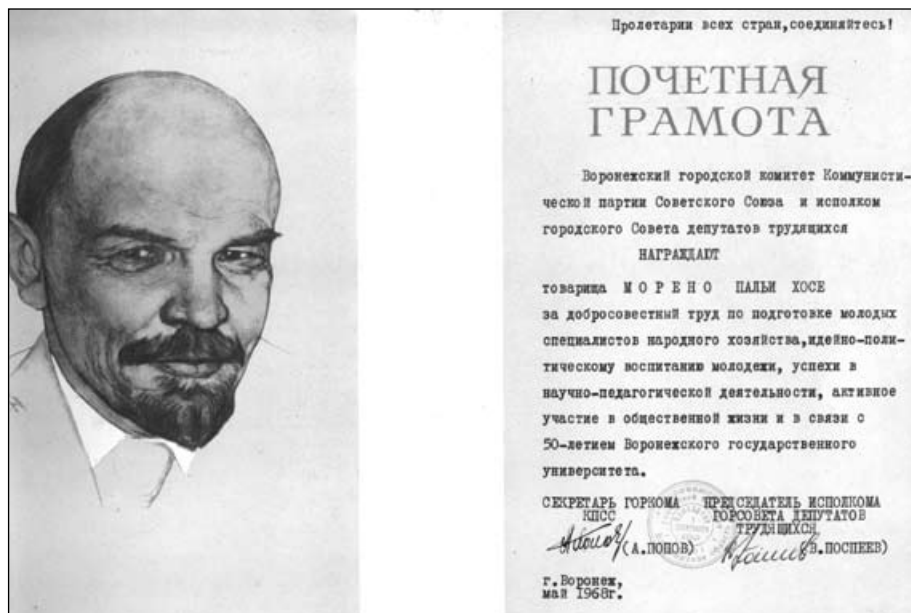

Dibuix del Quartet Albéniz.

polonès—, dos ucraïnesos —que un era catedràtic de facultat a Alemanya i l'altre era professor del conservatori—, i en Moreno del Liceu. Ens reuníem cada diumenge a casa del metge aquell que ens convidava sempre quan acabàvem de tocar. La seva dona estava empenyada que aquells quatre homes tallessin el pernil i ens deia: “Apa a taula!” I hi havia uns pastissos que feia ella i cafè. Recordo sempre aquells diumenges.»

En el pla universitari, la gramàtica i la lingüística eren dues de les disciplines que més el captivaven i va dedicar-hi molt del seu temps. «Nosaltres vàrem implantar -no sé d'on ho vàrem treure, però jo vaig abraçar aquella idea- de fer una ensenyança de la llengua deixant de costat la gramàtica. Parlar, parlar i parlar. Jo vaig agafar un grup i el vaig portar 5 anys. Els vaig fer mestres d'espanyol. Al principi els vaig parlar en rus, i després els vaig dir: “Ara, quan acabi aquestes paraules, recordin que comencem la primera lliçó en espanyol i no sentirem ni una paraula més de rus. S'ha acabat. Espanyol i res més. M'entenguin o no m'entenguin. ‘Esto es un libro. ¿Qué es esto?’ ‘Esto es un libro.’ Molt bé. No tenien llibres, no tenien ni una regla de gramàtica i al cap d'uns mesos van començar a escriure.»

El 1962, essent membre del PCUS, Moreno va guanyar unes oposicions de catedràtic a la Facultat de Filologies Romàniques i Germàniques a la Universitat Estatal de Voronezh, i quatre anys més tard va ser-ne escollit degà, càrrec que va exercir fins al 1978, quan voluntàriament va decidir retornar a Espanya. Ja hi havia tornat en dues ocasions, l'any 1971 i el 1974, però de manera clandestina, i sempre li havia fet il·lusió tornar a Tossa, el poble on havia tingut els seus alumnes.

Diploma 1968.

La tornada del mestre

«Aquí, quan vaig venir, vaig renunciar a Barcelona, on hi havia la família del meu germà gran; vaig renunciar a Saragossa, a Osca, que hi havia la meva germana; a Girona, que hi havia el meu germà... No vaig anar a Sant Antoni de Calonge perquè amb els anys ja no coneixia ningú i em vaig dir: “Has d'anar a Tossa, allà on tenies els teus alumnes.” Nosaltres vivim en societat i vaig venir a Tossa per estar amb els meus exalumnes. Deia: “Aquests els coneixeràs.” I vaig triar de venir aquí. I mira, aquí he trobat que he estat mestre de l'avi, del pare i dels fills... Tres generacions.»

Així doncs, tres anys després de la mort el general Franco, Moreno va fer el camí de tornada i va poder reingressar al cos de docents, essent destinat a l'escola de Sant Feliu de Guíxols. Va ser un destí per poc temps, perquè es va jubilar l'any següent. Finalment es va instal·lar a Tossa, on el seu exalumne i amic Telm Zaragoza, llavors alcalde, li va confiar tasques d'ordenació a la Biblioteca Municipal, a l'edifici de l'antic hospital de Sant Miquel. Allà ajudava tothom qui li ho demanava: «Aquest estiu he ajudat a tres estudiants a fer la selectivitat, els vaig pataquejar amb sintaxi espanyola i catalana i han aprovat tots», explicava orgullós. I és que era un bon exemple dels mestres típics de l'època de la Segona República, amb empena i multitud d'inquietuds culturals. Josep Moreno va morir a Tossa el 2001. Avui tindria 100 anys.

Homenatge al Sr. Moreno.